

הרב אליהו בריו"ט זילברמן
ירושלים ת"ו

לבישת ציצית לבן בזמן שאין תכלת וגדר מצות לבן ותכלת

א. בגמ' מנחות לח ע"א פליגי רבי ורבנן אי התכלת מעכבת את הלבן או לא, רבי סבר דמעכבין זה את זה, דדריש כתיב "הכנף – מין כנף" וכתיב "פתיל תכלת" (דהיינו לבן ותכלת) ואמר רחמנא "וראיתם אותו" עד דאיכא תרוייהו בחד, ורבנן דרשי "וראיתם אותו" כל חד לחודיה משמע. ובהמשך הסוגיא (לח ע"ב): "ומאן תנא דפליג עליה דרבי, האי תנא הוא דתניא רבי יצחק אומר משום ר' נתן שאמר משום ר' יוסי הגלילי שאמר משום רבי יוחנן בן נורי אין לו תכלת מטיל לבן".
ופסקו הרמב"ם (הל' ציצית פ"א ה"ד) ורוב הפוסקים כרבנן, מלבד הרז"ה (שבת יב ע"א מדפי הרי"ף) והשאלות שפסקו כרבי.

והרמב"ן במלחמות שם הקשה על הרז"ה, "שאם כדבריו, אנו שאין לנו תכלת אין אנו צריכין להטיל לבן... וכבר קיבלנו עדותו שכל ימיו פטר עצמו מן הציצית כדבריו הללו. והרי אבות קדמונים מימות הגאונים נהגו לצאת בטלית שיש בה לבן בלא תכלת...".

הרי לנו מדבריהם ז"ל, דאליבא דרבי שתכלת מעכבת את הלבן אין להטיל ציצית לבן בזמן שאין תכלת (אי לאו מדרבנן, כמו הצד שהעלה שם הרמב"ן וחלק על זה) אבל אליבא דרבנן שאין מעכבין זה את זה, נוהגין מימות הגאונים לצאת בטלית של לבן לחוד, וכן הוא פשוט בכל הפוסקים וכן נהגו כל הדורות, וכן מבואר בהדיא בגמ' הנ"ל "אין לו תכלת מטיל לבן".

ויש לעיין, למה לא חששו במה שעשו ד' כנפות וקיימו מצות לבן, שמבטלין בזה מצות עשה דתכלת, ומכניסים עצמנו בידיים לביטול מצות עשה דתכלת באונס, ולמה נכניס עצמנו לביטול מצוה אחת באונס כדי לקיים מצוה אחרת, ואילו אין עושים כלל ד' כנפות, הגם שאין מקיימים מצות לבן, מכל מקום אין מבטלין מצות תכלת.

ויש לדון בזה בכמה דברים:

- א. בלבישת ד' כנפות בלא ציציות – אי חשיב מבטל עשה בידיים, או בשב ואל תעשה.
- ב. אי אסור להכניס עצמו לביטול מצות עשה באונס בשב ואל תעשה.
- ג. אי כדי לקיים מצות עשה אחת מותר להכניס עצמו לביטול מצות עשה אחרת בשב ואל תעשה, ולא נימא 'מאי אולמיה דהאי עשה מהאי עשה' אלא בביטול בידיים.
- ד. במצות תכלת – אי הוי מצות עשה גמורה או הוי רק מצוה מן המובחר (מהתורה).

ב. הנה לענין לבישת ד' כנפות בלא ציצית, אי חשיב מבטל עשה בידיים ע"י הלבשה בלא ציצית או דחשיב שב ואל תעשה, נחלקו בזה הר"ש מדרויש עם ר"י במרדכי (מנחות סי' תתקמ"ד, הובא בב"י סוף סי' י"ג). דהר"ש סבירא ליה "שאם נפסק לאיש חוט של טלית בשבת, שאסור ללבושו עד שיתקן אותו, שאם לובשו עובר בעשה". והשיב ר"י "דליתיה, כדמוכח בשמעתיך דאע"ג דאיפסיק בכרמלית דרבנן שרי משום כבוד הבריות (- כלומר, דאמרינן בגמ' מנחות לז ע"א דרבינא ראה למר בר רב אשי בשבתא דריגלא שנפסק לו חוט הציצית ולא אמר לו עד שהגיע לביתו אעפ"י שהיה מהלך בכרמלית דרבנן, משום כבוד הבריות שדוחה איסור דרבנן, ואי היה בזה איסור תורה של ביטול עשה בידיים כדעת הר"ש למה הותר משום כבוד הבריות)... לכן נראה לר"י דמצות עשה דציצית אינו אלא להטיל בו ציצית כשילבשנו, ולא אמר הכתוב בלשון לא תלבש בגד שיש לו ד' כנפים בלא ציצית, דאז ודאי היה הדין עמו, אלא מצות עשה גרידא להטיל בו ציצית, ומכל מקום אין הטלית אסור ללבוש, וגם אינו עובר כיון שאין עתה יכול להטיל בו שהוא שבת, ובחול ודאי עובר כל שעה שלובשו בעשה דהטל בו ציצית".

הרי שנחלקו בגדר מצות ציצית, אי המצוה **ללבוש** עם ציצית ואז הוי ביטול עשה בידיים כדעת הר"ש, או דהמצוה היא להטיל ציצית כשילבשנו ואז הוי ביטול בשב ואל תעשה כדעת ר"י, וכשהוא אנוס שרי. ומשמע מדבריהם

דתרוויהו מודו דאי הוי בשב ואל תעשה מותר ללבוש הטלית במקום אונס, ואין איסור בלבישת הטלית אף שמכניס עצמו לביטול בשב ואל תעשה באונס. ועיין בט"ז ובמג"א בסימן י"ג, דהט"ז ועולת תמיד סבירא להו דאפילו מדרבנן מותר לדעת ר"י. והמג"א סבירא ליה דמדרבנן ודאי אסור אף בשבת ללבוש הטלית ורק משום כבוד הבריות שרי.

ג. והנה ר"י הוכיח שיטתו דהוי שב ואל תעשה מסוגיה דמנחות לז ע"א הנ"ל שהתירו משום כבוד הבריות לילך עם ציצית פסולה בכרמלית, ואי הוי ביטול עשה בידים לא הותר משום כבוד הבריות כמבואר בברכות כ ע"א וביבמות צ. והר"ש מדרוש כנראה סבר דשאני התם דלבש בהיתר ואח"כ נפסקו חוטי הציצית ואז לא חשיב ביטול בידים, וכמו שדנו בזה האחרונים בשאגת אריה סי' ל"ב, ובעמק יהושע סי' ב'.

ולכאורה יש לעיין למה לא הוכיח ר"י שיטתו מסוגיא דברכות ויבמות הנ"ל דסדין בציצית שפטרו חכמים מציצית חשיב ביטול בשב ואל תעשה, ויש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת בשוא"ת. הרי בהדיא דלבישה בלא ציצית חשיב שוא"ת, ובתוס' (יבמות צ ע"ב ד"ה כולהו) הקשו: "סדין בציצית היכי הוי שוא"ת דכי מכסה בטלית דבת חיובא היא ואין בו ציצית הרי עובר בידים, ויש לומר דבשעת עיטוף אכתי לא מיחייב עד אחר שנתעטף ד'כסותך' משמע שאתה מכוסה בה כבר, ו'אשר תכסה בה' אתי לדרשה אחרת כדאמרי' במנחות (—) לפטור תכריכי המת מציצית) ולאחר שנתעטף דמתחייב — שוא"ת הוא". ושוב הקשו תוס' דמאי שנא מכלאים דחשיב עבירה בקום עשה (— כדמשמע בברכות כ ע"א), ותירצו בשם ר"י "דשאני כלאים דעיקר האיסור בשעת לבישה שלבש באיסור, אבל כאן לא מתחייב עד אחר שנתעטף כדפרישית".

ואם כן צ"ע למה לא הוכיח ר"י שיטתו מכאן דהוי שוא"ת.

ואכן בתוס' הרא"ש (שם ביבמות צ ע"ב) מבואר דדברי תוס' ביבמות הם דברי ר"י הנ"ל שבמרדכי, ודלא כהר"ש מדרוש, שסיים "ומכאן הורה ריב"א דאם נפסק לאדם אחד ציצית בשבת או ביי"ט יכול להתעטף בטליתו אפילו לכתחילה...", וכדברי המרדכי הנ"ל, ומבואר בהדיא דהוכיח כן גם מסוגיא זו.

וצ"ע מה יענה הר"ש מדרושי על ראייה זו מסדין בציצית, דכאן אי אפשר לתרץ כמש"כ לעיל דנפסק אחר הלבשה, דבסדין פטרוהו מציצית ולובש בלא ציצית, ולקמן אות י"א יתבאר יישוב לזה.

ד. והנה מדברי המרדכי בשם ר"י מבואר, דכיון דהוי ביטול בשוא"ת, כשהוא אנוס מותר לילך עם הבגד בלא ציצית, ואין איסור במה שמכניס עצמו למצב של ביטול באונס בשוא"ת, וכאמור כן הוא דעת הט"ז ועולת תמיד, והמג"א נחלק עליהם דבוודאי מדרבנן אסור ללבוש הטלית גם לדעת ר"י ורק משום כבוד הבריות יש להתיר.

ובשאלת אריה (סי' ל"ב) נקט דהעיקר כדעת ר"י, דחשיב שוא"ת ומותר, והוכיח זאת מכך שאנו מטילים לבן בלא תכלת בזמן שאין תכלת, והלא לשיטת הר"ש מדרושי אנו מבטלים עשה דתכלת בידיים ואיך שרי לעשות כן? ועל כרחך זהו כדעת ר"י דאין זו עקירה בידיים אלא בשוא"ת, ובאופן שאנוס על זה מותר.

הרי שהשאג"א השווה דין ביטול מצות תכלת לנידון של המרדכי הנ"ל בציציות פסולות, ומזה הוכיח דהעיקר כר"י דשרי, ומשמע מדבריו דשרי אפילו מדרבנן, ודלא כהמג"א אלא כהט"ז ועולת תמיד הנ"ל.

אלא שיש לדחות, דאולי במקרה של המרדכי והמג"א שאינו מקיים שום מצוה שכן הציציות פסולות יש איסור דרבנן וכהמג"א, אבל בנידון של הוכחת השאג"א מכך שמטילים בזמן הזה לבן בלא תכלת, שמא בכהאי גוונא שרי אף מדרבנן משום שסוף סוף יקיים מצות לבן בעשייה ממש, ואף דבעלמא אמרינן מאי אולמיה האי עשה מהאי עשה, היינו באופן של ביטול בידיים (כגון עשה דהשלמה – פסחים נט ע"א, ועשה דשילוח הקן – חולין קמא ע"א) אבל בביטול בשוא"ת של מצות תכלת מותר כדי לקיים מצות עשה של לבן.

ה. וראיתי בספר מעיל שמואל (לזקיני הגרש"א יודלביץ זצ"ל) בשם שו"ת ערוגות הבושם, שהוכיח כדעת המג"א נגד הט"ז ועולת תמיד, דגם לשיטת ר"י אסור מדרבנן ללבוש הטלית עם הציציות הפסולות אם אין שם כבוד הבריות, מדתנן בריש ביצה, ושם בגמ' ז ע"ב, דאסור לשחוט חיה ועוף ביו"ט אם אין לו

עפר מוכן או דקר נעוץ מבעוד יום, משום שמבטל מצות כיסוי הדם. הרי שאף על גב שיבטל מצות כיסוי הדם בשוא"ת באונס, משום שאסור לו לכסות ביו"ט, מכל מקום אסור לשחוט ולהיכנס למצב זה. וכן ראיתי ראיה זו בשו"ת עמק יהושע סי' ב'. ועיין שם מה שכתב על זה.

ולכאורה משם יש להוכיח שגם במקום קיום מצות עשה אחת אין להכניס עצמו לביטול מצוה אחרת בשוא"ת, דהלא השחיטה שם בשביל שמחת יו"ט דהוי מצוה (ודעת כמה פוסקים דמלאכת יו"ט הותרה רק משום עשה דשמחת יו"ט יעויין בפסחים סח ע"א ובשאג"א סי' ק"ב), ואפילו הכי משום ביטול מצות כיסוי הדם אסרו עליו לשחוט ביו"ט (ואף שיש לחלק דשמחת יו"ט אינו מצוה גמורה ואפשר בדברים אחרים). ואם כן הוכחת השאג"א להכריע כדעת ר"י מכך שמטילים לבן בלא תכלת בזמן שאין תכלת קשה, דלכאורה צריך לאסור לכל הפחות מדרבנן, ואפילו במקום קיום המצוה של לבן ייאסר משום ביטול מצוה דתכלת.

ו. ונראה לבאר באופן אחר, והוא דיש לעיין במצות עשה דלבן ומצות עשה דתכלת, אי הוי שתי מצוות עשה או דהוי מצות עשה אחת ולבן ותכלת הם רק שלמות במצוה ומצוה מן המובחר.

דהנה כתב רש"י ריש פרק התכלת: "התכלת אינה מעכבת את הלבן – ואע"ג דמצוה לתת תכלת ב' חוטיין בציצית... אפילו הכי אין זה מעכב את זה, ואי עבד ארבעתן תכלת או ארבעתן לבן יצא". ומפשטות לשונו נראה ד"יצא" ידי מצות ציצית לגמרי ולא חשיב מחסר עשה (והוי דומיא דמאי דאמרין שם בגמ' דמוקמינן מתני' כרבי ו'התכלת אין מעכב את הלבן' היינו בדין להקדים לבן לתכלת, דלא הוי אלא למצוה מן המובחר ואי עבד איפכא יצא).¹

אמנם לפי זה לא דמי הך דהתכלת אינה מעכבת את הלבן לאינך אחריני במתני' דמנחות, כגון תפילה של יד אינה מעכבת של ראש, דהתם בוודאי קיים

¹ דיוק זה ברש"י ראיתי בסי' ל"ה מספר קדושת יו"ט לר' יו"ט ליפמן ז"ל (בן דורו של הגר"א ונר"נ הרבה עם הגר"ח מולאז'ין).

מ"ע ד'קשרתם לאות על ירך' ולא קיים כלל מ"ע ד'והיו לטוטפות בין עינך'.
ובציצית קיים מצוות ציצית ורק לא יצא ידי חובת מצוה מן המובחר.
וכן נראה מדברי תוס' מ ע"א ד"ה סדין שפירשו דהמלאך אמר לרב קטינא
ציצית מה תהא עליה דהחסירו תכלת, "מציצית מן המובחר קא מקפיד".

וכן כתב בחידושים המיוחסים לרשב"א בדף מא ע"א בסד"ה אלא: "וי"ל
דבסדינו של רב קטינא היה בו ציצית של פשתן ולא היה בו תכלת משום גזירה
משום כסות לילה כאנשי ירושלים... וגער בו המלאך שלא היה מקיים עיקר
המצוה דזהו תכלת... וקאמר ליה ענשיתו בכה"ג, וקאמר דבהא ענשי על שאינו
מקיים עיקר מצוה אעפ"י שמקיים מצוה".

ובריש פרק התכלת סוף דף לח ע"א הקשה למה בעינן "וראיתם אותו" ללמד
דאין מעכבין זה את זה, לשתוק קרא ולא יהיה משמעות לעכב. ותירץ: "...אי
נמי, אי לא כתב מידי והוי שתיק מ'וראיתם אותו', הוה אמינא דמכל מקום מעכבי
למצוה ובלא תרוויהו לא קיים מצוה מן המובחר, ולכך כתב 'אותו' דאשמעינן
'אותו' דהיכא דליכא נמי אלא חדא דקיים מצוה מן המובחר אלא דמצוה טפי
לעשותו משניהם". וכאן כבר הפליג יותר מהנ"ל, דבלבן לבד הוי אפילו בגדר
מצוה מן המובחר ורק "מצוה טפי" לעשותו משניהם.

וכן מורים בפשטות דברי הרמב"ם (הל' ציצית פ"א ה"ה): "אע"פ שאין אחד
מהן מעכב את חברו אינן שתי מצות אלא מצות עשה אחת, והלובש טלית שיש
בה לבן או תכלת או שניהם כאחד – הרי קיים מצות עשה אחת. אמרו חכמים
הראשונים: 'והיה לכם לציצית' – מלמד ששניהם מצוה אחת". הרי שהם שני
חלקים של מצוה אחת ויצא ידי המצוה באחד מהן.

וכן מבואר בפני יהושע בבא מציעא סא ע"ב על התולה קלא אילן, דתכלת הוי
רק מצוה מן המובחר. ובדיעבד יוצא ידי חובה בלבן.

ז. ועתה נבוא לבאר מה הזקיקם לכל רבותינו הנ"ל לפרש שהלבן והתכלת הם
שני חלקים של מצוה אחת, ואינם שתי מצוות שונות דומיא דתפילה של יד
ותפילה של ראש ושאר הדברים במשנה במנחות שאין מעכבין זה את זה.,
נראה שיסוד הדבר בדרשת הספרי, הביאו הרמב"ם בסהמ"צ שורש י"א, ובמ"ע

י"ד, ובהל' ציצית פ"א ה"ה). וזו לשון הרמב"ם בשורש י"א: "והנה היה אפשר לנו שנאמר שלבן ותכלת יימנו בשתי מצוות, לולי מה שמצאנו להם לשון מבואר במכילתא דר' ישמעאל (- במ"ע י"ד הביאו בשם ספרי), והוא אמרם שם: 'יכול שהן שתי מצוות, מצות תכלת ומצות לבן? תלמוד לומר 'והיה לכם לציצית' – מצוה אחת היא ואינה שתי מצוות. הנה כבר התבאר לך שאפילו החלקים שאינם מעכבין זה את זה פעמים יהיו מצוה אחת כשיהיה הענין אחד...".

הרי שלמד מברייתא זו שאינם שתי מצוות אלא מצוה אחת, וסבירא ליה שהברייתא אתיא כרבנן דאין מעכבין זה את זה ואפילו הכי חשיבי מצוה אחת. והרמב"ן בהשגותיו שם כתב דהאי ברייתא אתיא אליבא דרבי דסבר דמעכבין זה את זה ולזה אמר שהן מצוה אחת, והאומר שאינן מעכבין יעשה אותן מצות רבות. ותמה על הרמב"ם, דאי סובר האי תנא כרבנן ואין מעכבין זה את זה, אם כן "לאיזה ענין שנו שם מצוה אחת ואינם שתי מצוות? וכי בא התנא הזה עכשיו למנות מאתים וארבעים ושמונה מצוות עשה ולמדנו שלא נביא ענין ציצית בחשבוננו אלא למצוה אחת? ! זה הדבר איננו ראוי לטעות בו!".

ולפי המתבאר לעיל למדנו דבר גדול מהאי ברייתא לשיטת הרמב"ם וסיעתו, דגדר מצות לבן ותכלת הוי שני חלקים של מצוה אחת, ומשום הכי לבן אינו מעכב את התכלת ותכלת אינו מעכב את הלבן, ואילו היו שתי מצוות כסברת הרמב"ן היה בקיום אחת מהן ביטול מצוות עשה השנייה, מה שאין כן להרמב"ם וסיעתו הנ"ל. ובזה מיושבת קושיית הרמב"ן על הרמב"ם. ואע"פ שבגמ' למדו חכמים מ'וראיתם אותו' – כל חד לחודיה משמע, בברייתא זו דרשוה מ'והיה לכם לציצית', וכך מבואר בהדיא מלשון הרמב"ם בהלכה ה' הנ"ל דמכאן יליף דאין מעכבין זה את זה.

ח. על כל פנים זכינו לדין, דלדעת הרמב"ם וסיעתו (רש"י, תוס', רשב"א) אין התכלת והלבן שתי מצוות שונות אלא שני חלקים במצוה אחת (ולכן באחד מהן יצא ידי "המצוה" ורק לא קיים מצוה מן המובחר), ואילו ולדעת הרמב"ן הם שתי מצוות עשה כתפילין של יד ותפילין של ראש.

וממילא לדעת הרמב"ם וסיעתו מיושב הא דמטילים לבן לבד בזמן שאין תכלת, דאין זה כלל בגדר ביטול עשה, אלא ביטול מצוה מן המובחר.² ויש ליתן טעם לסברא זו דהוי שני חלקים של מצוה אחת. דהנה לשון הכתוב "ועשו להם ציצית... ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, והיה לכם לציצית", דעל ידי עשייה דלבן ונתינת תכלת על הלבן והיה לכם – על ידי שתייהן – לציצית, שהמצוה היא ציצית והיא נהיית על ידי שני החלקים הנ"ל, וכדאיתא בברייתא הנ"ל. הרי לפנינו דכאן בפרשת שלח נזכר פירוט עשיית הציצית על ידי לבן ותכלת ובפרשת כי תצא לא הוזכר פירוט כלל אלא רק מצות "גדילים תעשה לך", ואילו היו שתי מצוות שונות, מצות לבן ומצות תכלת, אם כן מצות גדילים לא ידענו באיזה מהן עוסקת, אבל אי הוו שני חלקים של מצוה אחת ניחא מה שבמשנה תורה התורה מקצרת ואומרת את המצוה בלא פירוט.

ט. ויש לבאר דבר נוסף הקשור לסברא זו. דהנה נחלקו הראשונים האם כשאין תכלת צריך ליתן ארבעה חוטים של לבן או דסגי מהתורה בשני חוטי לבן. דרש"י כתב בריש פרק התכלת דאי עביד "ארבעתן" תכלת או לבן יצא, וגם תוס' בריש פרק התכלת דנו בזה והסכימו לרש"י דבעינן ארבעה חוטים. וכתבו עוד, דשמא מדדרשינן 'גדיל – שנים; גדילים – ארבעה', בין יש בו מין אחד ובין יש בו שני מינים צריך ארבעה חוטים. וכן הוא ברא"ש בהל' ציצית סי' ו'. אבל הב"י סי' י"ג הביא משו"ת הרא"ש כלל ב' סי' ט', וזו לשונו: "והלכה למשה מסיני דתכלת אינו מעכב את הלבן, והיה מספיק לנו בשני חוטי לבן אלא שאנו נותנין עוד שני חוטי זכר לתכלת". הרי דנקט דסגי בשני חוטים. והדבר תלוי בנידון הנ"ל, דאי הוו שתי מצוות נפרדות לרבנן, אם כן כשאין עושין שתייהן סגי בשני חוטים של לבן, וכשיטת הרא"ש בתשובה. אבל לדעת רש"י ותוס' תכלת ולבן שני חלקים בתוך מצות "גדילים", ולכן ארבעה חוטים

² ומכל מקום, אע"ג דהוי מצות תכלת גדר של "מן המובחר", בכל זאת יש בכוחה לדחות לא תעשה דכלאיים בציצית כמבואר בהדיא בכל הסוגיא, ולא חשיב אפשר לקיים שניהם ע"י לבן לחוד, וכבר עמד בזה הקדושת יו"ט הנ"ל.

זהו גוף המצוה (ורק דמצוותן של הארבעה חוטים שייעשו מתכלת ומלבן, ודבר זה אינו מעכב), ודו"ק.

י. ואולי יש לתלות בזה גם פלוגתא דר"ת עם שאר הראשונים בסי' י"ב, בדין גרדומי ציצית דכשר אם נשתייר כדי עניבה. דעת ר"ת בתוס' לח ע"ב (ד"ה אלא) דהני מילי דנשתייר שני חוטים שלמים. ודין גרדומין כשר רק לגבי חד מן המינים או תכלת או לבן, וצריך שיישאר מין אחד שלם. ודעת שאר הראשונים שם דבכל ארבעת החוטים כשר אי נשתייר כדי עניבה, ואין צריך שיישאר מין אחד שלם, וגרדומי "תכלת" היינו גרדומי "ציצית". ויש לומר דאי הוי שני חלקים במצוה אחת, אבל בעצם מצות ציצית בארבעה חוטים איזה שיהיו, והוי תכלת ולבן רק מצוה מן המובחר, אם כן בדין גרדומין אין מעליותא שיישאר מין אחד שלם, כיון שאין המינים בעצם הגדרת ציצית; אבל אי הוו שתי מצוות שונות, מצות תכלת ומצות לבן, אם כן אפשר דבעינן מין אחד שיישאר בשלמות, ואף שאין זה מוכרח. ויל"ע בזה.

יא. ולפי מה שנתבאר (לעיל אותיות ז'-ח') בדעת הרמב"ם וסיעתו, דמצות תכלת היא בגדר מצוה מן המובחר, ואינה בגדר מצות עשה גמורה, יש ליישב בזה הוכחת השאגת אריה סי' ל"ב הנ"ל, דאיך אנו לובשינן לבן בלא תכלת ומבטלים מצות עשה דתכלת, ולכן כתב להוכיח מזה כדעת ר"י במרדכי נגד הר"ש מדרויש. ולהנ"ל יש לומר, דמודה הר"ש מדרויש לגבי מצות תכלת דהוי בגדר מצוה מן המובחר, דבזה מותר ללבוש ואין איסור בלבישה, וכל דבריו של הר"ש לאסור הלבישה הם בטלית עם ציציות פסולים דמבטל לגמרי מצות "גדילים תעשה לך" והוי ביטול עשה בידיים, אבל לגבי ביטול מצות תכלת בזה מודה הוא לר"י דאין איסור בלבישה.³ דגדר "מצוה מן המובחר" שכתבו הראשונים פירושו שחייבים לעשותה אם אפשר, כמו שציוותה התורה בפירוש, ואינו רשות. ורק שאין זה מעכב את קיום המצוה בהיעדר ה"מובחר" של תכלת ולבן. ולכן הגם שחייבים בזה ובמניעתה

³ וכן כתב בקדושת יו"ט הנ"ל לדחות הוכחת השאג"א.

חשיב ביטול עשה, מכל מקום ביטול זה נחשב רק כביטול בשב ואל תעשה, שהרי אין התורה אוסרת לבישה כזו של לבן לחוד או תכלת לחוד, דהרי כשאין תכלת הוי מצות התורה ללבוש כך, אלא זהו ציווי להשלים את מצות ציצית. ולכן אין זה 'איסור לבישה' ואין כאן ביטול בידיים אלא מצוה לעשותה אם אפשר. ולכן יסבור הר"ש מדרווש דגדר ביטול מצות תכלת חשיב שב ואל תעשה, כמו ביטול מצות ציצית לגמרי לשיטת ר"י.

וכן יתיישב בזה מה שהערנו (לעיל אות ג') דהר"י והר"ש במרדכי דנו בנידון זה אי הוי שב ואל תעשה או ביטול בידיים. ור"י אמר להוכיח מסוגיא דמנחות לז ע"א דכבוד הבריות, ולמה לא הוכיח ר"י שיטתו מסוגיא דברכות כ ע"א ויבמות צ ע"ב דסדין בציצית הוי שב ואל תעשה ולא ביטול בידיים. והתשובה לזה, משום דבדין סדין בציצית נחלקו הראשונים אי פטרוהו רק מתכלת או פטרוהו לגמרי גם מלבן – עיין בב"י סוף סי' ט' – ולרש"י וסיעתו סדין בציצית מטילים בו לבן, ורק מצות תכלת מבטלים בו, אם כן בזה אמרו דהוי שב ואל תעשה, אבל לגבי ציציות פסולות דמבטל מצות 'גדילים תעשה לך', בהא אין להוכיח מכאן דהוי שוא"ת ורק מסוגיא דמנחות לז ע"א דאיירי בציציות פסולות יש להוכיח כן. ותוס' הרא"ש ביבמות צ ע"ב שכתב להוכיח מסוגיא דסדין בציצית כדעת ר"י, זה משום דתוס' מפרשי דסדין בציצית פטרוהו אף מחוטי לבן ואין מטילים בו ציצית כלל. ואפילו הכי קרו לה בגמ' שב ואל תעשה, אם כן שפיר יש להוכיח גם מכאן כדעת הר"י ולא כדעת הר"ש, וכעין זה כתב הראש יוסף (לפרמ"ג) בשבת כה ע"ב דלרש"י אין הוכחה מסדין בציצית כיון שמטיל לבן בסדין. ע"ש.

יב. ולדעת הרמב"ן דתכלת ולבן הם שתי מצוות עשה שונות ולא הוו מצוה אחת, אם כן הדרינן לקושיא איך מטילים לבן בזמן שאין תכלת והלא מבטלים מצות עשה דתכלת. והערנו דאפילו נימא כהר"י במרדכי, מכל מקום יקשה דמדרבנן אסור להכניס עצמו לביטול עשה באונס אפילו באופן של שב ואל תעשה (לעיל אות ה').

ויש לבאר באופן אחר לדעתו, דאע"ג דהוו שתי מצוות שונות מכל מקום בדין זה ד'תכלת אין מעכבת את הלבן' דילפינן מקרא "וראיתם אותו – כל חד לחודיה

משמע" (מנחות לח ע"א), אם כן כאן גלי רחמנא דאי אין יכול לקיים שניהם יעשה אחד מהן אע"ג שמבטל המצוה השנייה. דהאי ילפותא דרבנן "כל חד לחודיה משמע" באה לומר באופן חיובי 'וראיתם אותו – אחדא', דאי אכתי אסור לעשות כן משום ביטול עשה, למאי רבי רחמנא דאין מעכב? ואין מסתבר כלל שבא הכתוב ללמד למצב של דיעבד אחר שעבר איסור. ואפילו אי מדרבנן יש איסור להכניס עצמו במצב ביטול עשה בשוא"ת, וכנ"ל גבי מניעת כיוסי הדם ביו"ט, מכל מקום כאן דגלי רחמנא בהדיא דאין מעכבין זה את זה ושרי לכתחילה לעשות אחד מהן כשאי אפשר לקיים שניהן, גם מדרבנן שרי.⁴

יג. וראיתי בספר פתיל תכלת לאדמו"ר מרדזין ז"ל (עמ' קג), שהביא סברא זו ודחה אותה, דאין לומר דיש ריבוי להתיר להטיל לבן כשאין תכלת או איפכא, משום דלשיטתו האי דרשה ד"וראיתם אותו – כל חד לחודיה" אינו ריבוי כלל דהא איצטריך לכמה דרשות במנחות מג ע"ב, והוי רק תשובה לדברי רבי שסבר "וראיתם אותו – עד דאיכא תרוויהו בחד" (שאמרו לו רבנן דאינו במשמע ואפילו כל חד במשמעות). ולכן נדחק לפרש דהא ד"אין לו תכלת מטיל לבן" היינו היכא דאיכא כבוד הבריות. והדוחק מבואר לכל, דלפי זה היכא דליכא כבוד הבריות יהיה אסור ללבוש טלית עם לבן, ובוודאי שמנהג כל הדורות מימות הגאונים לא סברו כן, ולבשו לכתחילה ציצית עם לבן לבד ואפילו בצנעה ולא שייך כבוד הבריות. וסברת חיבוב מצות לבן, שנדחק לומר דצער המניעה מזה שוה לכבוד הבריות, תמוהה.

ובפרט דמסתבר דדרשה גמורה היא, דהלא דריש מדכתיב "אותו" ולא 'אותם' שמע מינה דכל חד לחודיה משמע, ואינו ענין לכל הנך דרשות בדף מג ע"ב דדרשו מ"וראיתם" למעט כסות לילה או סומא או שאר דרשות דשם. ובחידושים המיוחסים לרשב"א ריש פרק התכלת פירש להדיא דדרשה דרבנן וראיתם אותו למעט, ד"אותו... לאחד מן המינים".

⁴ וכתירוץ זה ראיתי בספר עמק יהושע סי' ב'. ציון לספר זה ראיתי בנצי"ב בהעמק דבר ובשאלתות.

וממילא גלי רחמנא דהיכא דאי אפשר, שרי בחד מינייהו. ויש להוסיף טעם בזה מדברי האור החיים בפ' שלח על הא דכתיב "לדורותם" לבין מצות לבן למצות תכלת ולכאורה הוה ליה או להקדים "לדורותם" למצות לבן או לאחרו אחר מצות תכלת, וזו לשון האור החיים: "אכן לצד שיש במצות ציצית שני דברים, הלבן והתכלת, הלבן ישנו בכל זמן והתכלת יש זמן שאינו מצוי, ונתחכם ה' ואמר 'לדורותם' קודם זכרון התכלת, לומר שהלבן לדורותם, אבל תכלת כשאינו בנמצא אין חיוב בו. והגם שהתכלת אינו מעכב את הלבן ולא הלבן את התכלת, אף על פי כן הלבן הוא בנמצא לדורות בלי הפסק מה שאין כן התכלת".

יד. וכל נידון הנ"ל הוא בזמן שאין תכלת, דאילו בזמן שיש תכלת חייבין בה (אפילו אי נימא דהוי בגדר מצוה מן המובחר, וכמו שנתבאר לעיל בדעת הראשונים), כמו שמוכח בכמה מקומות:

א. דמדחזינן דתכלת דוחה לא תעשה שבתורה דכלאים.

ב. בדף מג ע"ב: "גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת" – הרי שיש עונש בביטולה.

ג. מדברי המלאך לרב קטינא (בדף מא ע"ב) דמענישנן אעשה בעידן ריתחא, ופירשו תוס' ורשב"א שם שכוונת המלאך היה על ביטול התכלת של מצוה מן המובחר.

ד. בדף מד ע"א "כל שאין לו ציצית בבגדו עובר בחמשה עשה", ופירש"י: "ועשו, ונתנו, והיה, וראיתם, גדילים" – הרי שנחשב 'ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת' לאחד מחמש מצוות שעובר עליהן (ואולי האי ברייתא כרבי דמעכבין, וצ"ע בזה).

ה. סדין בציצית לדעת הרי"ף וסיעתו פטור רק מתכלת וחשיב עקירת דבר מה"ת בשוא"ת.

הרי מכל הנ"ל, דהוי חיוב גמור, אף אם אינו בגדר מצות עשה גמורה ויש עונש בביטולה.

וה' יעזרנו לקיים כל המצוות בהידור לשמו באהבה וביראה.